

УДК 726: 504

Степанова І.В., КиївЗНДІЕП

СУЧАСНІ ПРАВОСЛАВНІ ХРАМОВІ КОМПЛЕКСИ В РУСЛІ ЕКОЛОГІЇ, ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ ТА МІСТОБУДІВНИЙ АСПЕКТ

Розглядаються тенденції розвитку СПХК в руслі екології та гармонійному включенні в природне середовище. Особлива увага приділяється розміщенню в міському середовищі.

Ключові слова: сучасний православний храмовий комплекс (надалі СПХК), духовно-просвітницький центр, містобудівні аспекти, проблеми екології.

Постановка проблеми.

Серед проблем, які постають перед архітекторами в наш час, однією з найголовніших є проблема правильного проектування та поєднання серйозних знань в композиції традиційного православного храмового комплексу, принципів канонічних вимог та оптимального розміщення в структурі населених пунктів, гармонійного включення в природне оточення.

Метою статті висвітлення містобудівних аспектів проектування СПХК та гармонійне їх включення в природне оточення. СПХК, - як екокомплекс.

Виклад основного матеріалу.

Раніше храми будувалися в певним чином визначених місцях, особливо сприятливих з точки зору відповідності глибинній енергії землі. Важливим є зв'язок з навколишнім середовищем. Не всяке місце вважається придатним для створення ПХК, для будівництва обирали особливі території - це були святі місця. Нажаль в наш час дана тенденція майже зійшла на нівель, якщо не рахувати випадки відродження святинь на вже віками намолених місцях.

Є характерні і найбільш поширені чинники для створення ПХК:

- утворення ПХК на місцях чудесних явищ: Богородиці, святих і т.д. (Києво-Печерська и Почаєвська Лаври, Єлецький монастир в Чернігові, др.).
- утворення ПХК на місцях життя і усамітнення святих подвижників
- (печери Київської Свято-Успенської лаври, печери Звіринницького монастиря, Святогорська, Почаєвська, Троєце-Сергієва Лаври та ін.)
- утворення ПХК за бажанням видатної особи, мецената, громади. (Михайлівський Золотоверхий, Кирилівський монастирі в Києві, Києво-Покровський монастир та ін.) [2; 3].

Залишившись без своїх осередків духовності, ідеології та культури, головних містобудівельних орієнтирів та художньо композиційних доміант,

переважна більшість українських населених пунктів втратила свою неповторність і своєрідність.

Містобудівні аспекти проектування.

Принципова послідовність визначення зон перспективного розташування церков передбачає вирішення наступних задач:

1. Композиційний аналіз загальної містобудівельної організації міста з метою визначення принципової структури території, розташування відповідних планувальних композиційних вузлів;

2. Пошук у визначених зонах конкретних альтернативних ділянок потенційного розташування;

3. Порівняльна оцінка альтернативних ділянок з метою визначення оптимального варіанту перспективного розташування церковних споруд;

4. Резервування визначених ділянок для перспективного розміщення церковних об'єктів.

Провідними критеріями оцінки потенційних ділянок.

Провідними критеріями композиційного, функціонального, аналізу планувальної структури та порівняльної оцінки потенційних ділянок повинні бути:

1. Відповідність ділянок традиційним канонічним принципам розташування церков у структурі населених пунктів (орієнтація відносно сторін світу, планувально-композиційне домінування ділянки на рівні міста мікрорайону, кварталу, вулиці, площі врахування ролі майбутнього храму у формуванні силуету, панорами, замиканні перспективи, створення композиційного вузла чи акценту)

2. Відповідність ділянки перспективним програмам розвитку інфраструктури та генерального плану міста, селища.

3. Топографічна відповідність ділянки (прийнятий ухил рельєфу, домінування ділянки над оточуючою місцевістю тощо).

4. Комунікація, комфортність ділянки (зв'язок з існуючими чи перспективними та пішохідними комунікаціями.)

5. Щільність населення тієї частини міста, яка оточує потенційну ділянку.

6. Рівень парафіяльної активності мешканців того чи іншого району міста, селища.

7. Наявність в зоні потенційного розташування (резервних, насамперед незабудованих) територій.

8. Наявність соціально-психологічних чинників, які перешкоджають будівництву (місця поселення представників опозиційних конфесій, звалищ тощо).

Врахування цих факторів дозволить з високим ступенем об'єктивності виявити місця потенційного розташування православних об'єктів, як з метою резервування цих місць на перспективу, так і для визначення образних та планувальних особливостей храмових комплексів при їх введенні в міську чи районну композицію[1; 4; 6].

Згідно нормативних документів щодо розміщення та складу СПХК сказано:

Території для будівництва ПХК на сельбищних територіях відводяться згідно генерального плану, а при їх відсутності - за схемами забудови.

Території розташовані за межами кордонів міських і сільських поселень, відводяться на основі проектів і схем районного планування, проектів приміської зони.

Будівлі, споруди та ПХК на сельбищній території слід розміщувати на підставі містобудівного завдання, як правило, поблизу існуючих інженерних комунікацій і дорог з умовою забезпеченості громадським пасажирським транспортом.

Вибір ділянок рекомендується здійснювати з урахуванням забезпечення доміантної ролі храму у формуванні навколишньої забудови: ділянки з підвищеним рельєфом, орієнтовані по осях магістральних доріг, з урахуванням їх конфігурації, забудови сусідніх ділянок і ін. залежно від містобудівних умов.

Розміри земельних ділянок ПХК, що включають основні будівлі і споруди богослужбового та допоміжного призначення, рекомендується приймати, виходячи з орієнтовного показника - 7 - 10 кв. м площі ділянки на одиницю місткості храму.

Для розрахунку числа і місткості нових православних храмів у містах приймається процентне співвідношення жителів, що відносяться до групи православного віросповідання, згідно зі статистичними даними по розглянутому району.

Орієнтовно приймається, що 10 % цієї групи відвідують храми, з них 7 % - регулярно по святкових днях. [1; 7]

У залежності від формування сакральних комплексів, функціонально-розпланувальної, об'ємно-просторової і композиційної структури та розміщення у системі міської забудови **ПХК поділяються на такі види:**

- Монастирський комплекс – приміська зона селищної території (міський район, сільське поселення)
- Єпархіальний центр – загальноміський
- Православна місія – у теренах міста.
- Парафіяльний комплекс – міський чи сільський у центрі міста чи села.
- Духовно-просвітницький центр- у теренах міста чи села.

Сучасна активна практика будівництва ПХК свідчить, що їх кількість надалі буде зростати.

Проблема формування архітектурно-розпланувальної організації ПХК в наш час вимагає взаємопов'язаного розгляду широкого кола соціально-економічних, містобудівних, екологічних, архітектурно-розпланувальних, технологічно-інженерних, природо-кліматичних та інших питань. Це вивчення й узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду проектування та будівництва ПХК на основі критичного й порівняльного аналізу, науково-дослідних робіт і проектних матеріалів; системний аналіз чинників, що впливають на формування споруд ПХК; натурні обстеження; розробка проектних об'ємно-розпланувальних рішень ПХК з техніко-економічним аналізом і перевіркою їх ефективності у процесі впровадження у практику проектування і будівництва, взаємозв'язок з навколишнім середовищем.

Сучасні великі та середні міста – складні, глибоко трансформовані геосистеми. Одна з їх основних рис повна або часткова зміна компонентів природного середовища, насичення території штучними спорудами, заміна частини зв'язків між елементами системи дією технологічних процесів.

Це зумовлено великою густрою населення особливо на міських територіях, високою концентрацією споруд, будівель, виробництв на відносно невеликій площі. Густина населення у великих містах України, наприклад в Києві, постійно зростає за рахунок постійного ущільнення забудови, причому не тільки в адміністративних кордонах міста, але й у приміській смузі. Для більшості великих та середніх міст характерною рисою є також концентрація споруд та виробництв, істотна частина яких може бути віднесена до потенційно-небезпечних[4].

Найбільш поширені екологічні чинники ,що впливають на створення СПХК та на вже існуючі ПХК:

Проблема енергозбереження та основні напрямки вирішення:

- теплова ізоляція, збільшення термічного опору конструкцій будинків, теплоізоляційні роботи по реконструкції будинків старої забудови, підвищення теплозахисту вікон і дверей за сучасними вимогами по теплозахисту;

-застосування модернізованих систем тепло-, водопостачання (реконструкція теплових пунктів із застосуванням ефективного тепломеханічного устаткування та ін.);

- використання нетрадиційних джерел енергії, як одного з перспективних напрямів енергозбереження, а також вирішення екологічних

проблем, -забезпечення ефективної утилізації промислових і побутових стоків;

- облік і регулювання споживання енергоресурсів і води.

Проблема підтоплення -це процес підвищення рівня ґрунтових вод, значно погіршує інженерні умови, призводячи до зміни властивостей ґрунтів, погіршення стану фундаментів, підземних комунікацій, а також і до деформацій надземної частини будівель. Найбільш типові причини підвищення рівня ґрунтових вод у містах – підпір ґрунтових вод через накопичення мас води у водосховищах, несправність водопровідних та каналізаційних мереж, експлуатація підземних споруд .

Зсуви та інші схилі процеси

На території Києва налічується понад сто зсувів, що знаходяться на різній стадії активізації. Найбільш складана, але й найбільш вивчена ділянка– це круті схили правого борту долини Дніпра, від Видубецького монастиря до Подолу. На цій ділянці розташована велика кількість сакральних споруд, що становлять велику історико-архітектурну і духовну цінність. Причинами активізації зсувів можуть бути як природні явища – сезонні коливання , - інтенсивні дощі та сніготанення, ерозія, так і стрімко зростаюче техногенне навантаження. Техногенні фактори активізації зсувів це– забудова ділянок на схилах; скидання вод із зливової каналізації, приватних будівель, підприємств; техногенний підйом рівня ґрунтових вод; захаращення русел малих річок; поступове старіння протизсувних конструкцій. Найбільше занепокоєння (по Києву) викликають дві ділянки. Перша – на території Лаври, де впродовж 2005 – 2006 рр. відбулися інтенсивні подвижки ґрунту, навіть незважаючи на існування захисних споруд – контрфорсів та підпірних стінок. Друга – в районі Андріївського узвозу, де існують, як малоактивні, так і активні зсуви.

Проблема використання і охорони водних ресурсів

Забезпечення безпечних умов проживання, поліпшення і відтворення порушеного природно-екологічного стану басейнів річок,- серед останніх, ця проблема стоїть особливо гостро.

При будівництві СПХК важливе обрядове значення має наявність водосвятної криниці чі джерела ,отже гостро постає питання забруднення та придатності води для споживання.

Це зумовлює здійснення ряду заходів як організаційного, адміністративного, так і правового характеру щодо суттєвого поліпшення якості питної води за рахунок:

- будівництва та прокладання водогонів в місцях, де неможливо регенерувати колодязі і воду в них;

- беззаперечного і негайного усунення причин попадання забрудників в місця водоспоживання і водозабезпечення;
- забезпечення належним чином колодязів необхідними нормами та обладнанням;
- роз'яснювальної роботи та правових заходів до юридичних і фізичних осіб, які причетні до забруднення питної води – безцінного природного ресурсу життєзабезпечення людини.

Проблема якісного водозабезпечення є актуальною, як в руслі формування СПХК, так і при будівництві в цілому. В даний час вода здебільшого не відповідає санітарним нормам за бактеріологічними показниками. Вода неякісна через те, що найближчий до поверхні шар підземних вод забруднений органічними речовинами. Це значна проблема, яку необхідно вирішувати негайно як на державному, так і на місцевому рівнях [4].

Вдалим прикладом вирішення проблем пов'язаних з поліпшенням і відтворенням порушеного природно-екологічного стану річки та благоустрою навколишньої території є храмовий комплекс в с. Буки Київської обл. (арх.Ю.Бабич) закладений в 2000 р. на кошти сквирського підприємця І.Суслова. В ході будівництва було очищено р.Роставицю та прилеглі території від забруднення, створено пейзажний парк з декоративними озерами,альтанками та фонтанами.

Слід також згадати про відродження та облаштування території Свято-Пантелеймонівського жіночого монастиря та благоустрій садово-паркового комплексу Феофанія. Були проведені масштабні ландшафтні роботи,очищені від забруднення озера та прилегла територія.

В рамках **будівництва комплексу Свято-Воскресенського Кафедрального собора**, який зводиться в районі Либідської площі в парковій зоні між Залізничним шосе і бульваром Дружби Народів (арх. Я. Деченко). передбачено благоустрій навколишньої території та озера.

Таким чином проектування має базуватися на вивченні навколишнього середовища, тобто того, що стосується біологічної складової, власно саме екології, природних екосистем [5].

Висновки. СПХК, як екологічні утворення - **екокомплекси**, мають характеризуватися достойними умовами проживання та перебування в них: чиста вода, ґрунт; відсутність шуму, гармонійно та розумно використаний ландшафт,будівлі комплексу масштабні природному середовищу, будівельні матеріали екологічно чисті і біопозитивні, відходи утилізуються, використовуються маловідходні технології; застосовуються альтернативні джерела енергозбереження, які не забруднюють природу; використовуються екологічно чисті види транспорту і енергетики.

Таким чином, екологічне будівництво — стратегічно важлива науково-технічна, економічна, соціальна і політична задача, яка знаходиться на початковій стадії вирішення.

Література

1. Куцевич В.В. "Культові будинки та споруди різних конфесій". К.: Київ ЗНДІЕП, 2009.
2. Вечерський В. Архітектурна й містобудівна спадщина доби Гетьманщини. Формування, дослідження, охорона. — К.: Головкивархітектура, 2001. — 350 с.
3. Вечерський В.В. Українські монастирі. — К., 2008. — 400 с.
4. Бачинська Л.Г., Бачинська О.В. Поняття храму у православ'ї // Перспективні напрями проектування житлових та громадських будівель. Спецвипуск: Сучасне храмобудування. Зб. наук. праць КиївЗНДІЕП.: — К., 2003. — С. 30.
5. Кальницький М.Б. Храми Києва. -К.:Видавничий Дім Дмитра Бураго,2006.-252с.,іл.
6. Гнатюк Л. Архітектурна форма та об'ємно-просторова організація сакральних комплексів та споруд, як прояв релігійної сутності (особливості композиційної побудови відповідно до функціональної структури) // Теорія.
7. Кеслер М.Ю., Оболенский А.Н. и др."Здания, сооружения и комплексы православных храмов" СП 31-103-99, Госстрой России, АХЦ "Арххрам", ГУП ЦПП, Москва, 2000.

Анотація

У статті розглянуті містобудівні аспекти проектування та будівництва СПХК. Висвітлено питання досягнення екологічності будівництва та збереження довкілля. Сучасний період існування людської цивілізації характеризується не тільки високим розвитком техніки та технологій, але водночас і різким загостренням екологічних проблем. Ці питання є значущими та актуальними.

Ключові слова: сучасний православний храмовий комплекс (надалі СПХК), духовно-просвітницький центр, містобудівні аспекти, проблеми екології.

Abstract

The article describes aspects of urban planning and construction SPHK. The questions to achieve ecological construction and environmental zberezhynnya

The current period of human civilization is characterized not only high development techniques and technologies, but also the worsening environmental problems.

Keywords: modern Orthodox temple complex (the SPHK), spiritual and educational center, town planning aspects, environmental issues.